

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

Дана стаття - про теоретичні основи професійного становлення майбутніх офіцерів. Мова йде про психологічні механізми та закономірності даного процесу.

Ключові слова: професійне становлення, майбутні офіцери, особистість.

Актуальність проблеми сприяння професійному становленню визначається необхідністю майбутнього офіцера бути на рівні світових вимог до професіонала, що є обов'язковою складовою для досягнення особистісної успішності, з іншої сторони, - особливою соціальною значущістю професії, що міститься у її спрямованості на професійний захист країни.

Об'єктом даного дослідження є процес становлення особистості майбутнього офіцера.

Предмет дослідження: психологічні закономірності та механізми професійного становлення особистості майбутнього офіцера в юнацькому віці.

Мета дослідження полягає у встановленні психологічних закономірностей та механізмів професійного становлення особистості.

Ставлення до професії має ціннісно-смыслову природу. Важливою частиною процесу становлення особистості є сенс професійної діяльності, оцінка власної діяльності з точки зору її суспільного значення і морального змісту, а значить – смыслове переживання.

Ціннісно-смыслове обґрунтування свого професійного вибору складає одну з найважливіших характеристик професійного становлення особистості. Іншу сторону професійного становлення складають характер і здібності особистості, що сукупно визначають її потенціал.

Цінності, у тому числі цінності, які висвітлюють значення професійної діяльності, мають об'єктивний характер, залежать від об'єктивних умов, в них об'єднуються індивідуальне і загальнолюдське, вони можуть розглядатися в моментах загального і абсолютного розвитку цінності. Цінність – поняття, що фіксує позитивне чи негативне значення об'єкта чи явища. Разом з тим, це дійсно "людське", суб'єктивно зацікавлене ставлення до речей, процесів, явищ [4, с. 209]. Для філософської думки властивим є визнання надіндивідуального характеру вищих форм свідомості, зокрема цінностей, які виходять за межі індивідуального людського буття. Цінності захисту Вітчизни відносяться саме до таких. Коли мова йде про становлення військового фахівця, варто говорити про таке уявлення про особистість, яке не базується лише на професійній обов'язковості, а насамперед, стверджується образом життя – діяльністю служіння Батьківщині. Тісний зв'язок педагогічної, виховної практики в процесі опанування професією і власного образу життя підкреслюється актуальними тенденціями розвитку психолого-педагогічної думки [2].

Перебуваючи у процесі становлення, особистість діє в межах сьогодення при віддаленому минулому і майбутньому. Таке світовідчуття є характерним для юності, як і саме бажання існувати, тобто відчувати життєдіяльність як процес. Поняття "становлення" означає виникнення, утворення чого-небудь у процесі розвитку [2]. У процесі становлення важливим є усвідомлення себе в дії, процесі, а не завершеним продуктом. Одним із перших поняття "становлення" особистості використав К. Г. Юнг, який вважав його рівнозначним приращенню свідомості, спроможності до осмисленого буття, спрямованості на його індивідуалізацію, здійснення життєвої волі, реалізацію потреби при повноті життя [11].

Згідно гуманістичній західній психології, мета становлення – стати самим собою. При цьому становлення розглядається як динамічний стан, де кожне завершення – новий початок. Запитанням, що ставить собі особистість у процесі становлення є: "Чи отримую я задоволення і чи правильно виражає мене мій спосіб життя?"

В. В. Зеньковський відмічав, що в процесі становлення особистості, людина вибирає все із сфери свідомості, розкриває себе для себе і для інших [6].

Б. Г. Анан'єв характеризує процес становлення як такий, що не є обмеженим певним віком, а залежить від якісних змін і психологічних утворень особистості, продовжується протягом всього її життя [1].

Згідно поглядів на природу особистості А. В. Петровського та В. А. Петровського, 2000 р., рушійними силами її розвитку є діалектичні пари, які направляють і одночасно послаблюють свою полярність назустріч особистості у процесі становлення: нескінченність – скінченність, Я – ти тощо. У відношенні до особистості у процесі становлення її професійності такими парами є знеособленість – особистість як лідер, командне виконання завдань – одноосібне виконання тощо.

У межах цього наукового погляду, професійність, спроектована у сферу спрямованості набуває статусу поняття, базовим для якого є суб'єктність людини як діяча.

Необхідність переходу окремих досліджень професійного становлення в систему загально-психологічних знань, становлення професійності військовослужбовця робить можливим розгляд цієї сукупності психологічних знань як методології конструювання галузевої державної освіти. Психологія професійного становлення захисника країни може взяти на себе місію перетворення системи освіти до моделі розвивально-мотивуючої освіти, значимість якої у період ствердження державності важко переоцінити.

Якщо ми домагаємось якості освіти професійних захисників України, то така освіта має містити у собі національно-освітні програми, що знімає професійну знеособленість молодого покоління. Психологія становлення захисника країни має розглядатися як ідеологія консолідації суспільства, що переводить його від світу конфронтації і конфліктів до світу пошуку взаємодопомоги і відтворення гідності людини біля об'єднуючої ідеї захисту держави. Психології професійного становлення особистості як ідеології консолідації суспільства у період "психозойської ери" (В. І. Вернадський) має належати ключова позиція розвитку молоді країни.

Істотною характеристикою становлення особистості стають тенденції розвитку, що в саморегулюванні людини інтегрують регуляційні процеси в цілеспрямовану життєдіяльність, у вчинкову активність. Основою нашого розуміння тенденції стали положення С. Л. Рубінштейна про тенденції, які виступають як прагнення, коли намічено не тільки вхідний, але і кінцевий їх пункт. Проблема спрямованості, за С. Л. Рубінштейном це питання про динамічні тенденції, що як мотиви визначають людську діяльність, самі, в свою чергу, визначаючи її цілі і задачі. Як основний момент тенденцій виділяють установку. Вона виявляється в готовності до певної активності, спрямованої на задоволення даної потреби при неодноразовому повторенні ситуацій, що дають можливість задовольнити дану потребу. Д. М. Узнадзе експериментально обґрунтував наявність психологічної готовності до реалізації актуальної в даній ситуації потреби (актуальна установка).

Щоб установка стала дієвою, необхідно формувати відповідне позитивне ставлення особистості до дій у цьому напрямку. Але поняття тенденції ширше від поняття установки. За суттю проблема спрямування може бути зведена до питання про динамічні тенденції, що, як мотиви, визначають людську діяльність, самі, у свою чергу, визначаючи її мету. Тому, серед багатьох форм і напрямків розвитку, динамічна тенденція визначає відносну тривалість ситуативної поведінки, що визначається мотивами, з одного боку, метою і завданнями, з іншого. Тенденція в саморегулюванні людини інтегрує регуляційні процеси в цілеспрямоване діяння, що суб'єктивно виявляється в залученні людини до певної діяльності.

Сутнісною характеристикою становлення є здійснення особистістю себе. В. І. Даль відмічає, що здійснювати – означає перетворити у суттєвість, приводити в суть, у життя, виконувати насправді. Здійснення особистості припускає активну життєдіяльність, активність людини при переході потенційного в актуальне як актуалізацію її потенціалу, узгоджену з сумлінним служінням на благо країни.

Становлення особистості військовослужбовця як професіонала означає динамічний шлях, змістом якого є розкриття власного потенціалу і через нього досягнення повного потенціалу людського життя у своїй країні. Йдеться, передусім, про ціннісний потенціал військової професії. Особистість, прагнучи реалізувати свій індивідуальний потенціал, втілює інтенції самовідтворення та самореалізації. Предметно-практична діяльність колективного суб'єкта, яким є військовий підрозділ як соціальний організм, об'єктивовані знання є результатом взаємодії з суб'єктом індивідуальним, змінами в його свідомості та продуктами індивідуальної цілеспрямованої діяльності. Суб'єкти взаємної діяльності продукують спільне смислове поле, що їх взаємозбагачує (Д. О. Леонтьєв).

Свобода волі людини не вичерпується поняттям усвідомленої необхідності й висловлюється в самій можливості активності, завдяки якій людина реалізує себе в професії як особистість. Важливо, щоб "культура гідності" (за О. Г. Асмоловим) виявилася вищою від "культури потреб". Основу справедливого суспільства складає людина з правильно вихованою внутрішньою сутністю – особистісно-професійною спрямованістю на захист країни.

У становленні особистості споріднена діяльність, професія значать багато, але їх вибір має похідне значення у відношенні до стану духу, що єдиний відбиває внутрішню сутність людини і в критичних життєвих ситуаціях визначає її поведінку, ставлення до соціуму й країни. Для високого рівня професіоналізму характерно розуміння суспільного значення смислів своїх вчинків, відсутність механічності при виконанні професійних ролей. Особистість має виконувати їх свідомо, як і свідомо обирати діяльність за призначенням, діяти по совісті, відповідно моральному вибору.

Ще Аристотель відрізняв зайнятість як відчужену діяльність, що виконується рабами, від активності, джерелом якої є свідомість і мислення людини.

Етична спадщина Г. С. Сковороди яскраво переконує в тому, що тільки через вияв свого покликання можна знайти шлях до щастя. Поняття спорідненої ("сродної" за Г. С. Сковородою) діяльності є найважливішим поняттям, в якому продуктивно реалізується, здійснюється особистість у процесі її становлення й функціонування. Г. С. Сковорода писав, що до досконалості призводить спорідненість і попереджав, – якщо людина знехтує божим званням і піде за своїми примхами чи порадами сторонніх, то має попроситися зі власною втіхою, хоча б зсвоається у розкоші та багатстві. В діалозі "Разговор, называемый алфавит или букварь мира" Г. С. Сковорода писав про юнака, що був ніби народженим бути його учнем, – порядною, чесною людиною, але "не народжений бути студентом". Із здивуванням учитель дивився його мученицьке навчання. Але як тільки цей юнак зайнявся механікою, він добився успіхів навіть без керівника. Г. С. Сковорода доходить висновку, що саме неспоріднена праця – та, що не відповідає нахилам людини, її здібностям, руйнує совість людей, наносить шкоду духовному життю суспільства. Саме у прагненні до такої праці Г. С. Сковорода вбачає джерело лукавства, ересі, відсутності чеснот, сердечної життєрадісності. Він звертає увагу на те, що саме "неспорідненість" спотворює і розбещує всяку посаду науки й мистецтва. Г. С. Сковорода вважав, що неспорідненість є внутрішня отрута і вбивця кожному званню.

Актуалізація власних індивідуальних здібностей за К. Гольдштейном найбільшою мірою підсилює життєздатність, а індивідуальна гідність людини визначається притаманною їй спорідненою активністю (С. Л. Франк). Слово "талант" у тому першоджерельному значенні, в якому це слово подано в Євангелії, означає "призначення", що дається людині, та свідчить про розкриття особистістю своїх здібностей у життєвій ситуації, до того ж, включення у споріднену цій людині діяльність. Споріднена діяльність, на думку Г. С. Сковороди, може принести людині справжню насолоду, причому не стільки своїм результатом, скільки процесом діяльності. Цю діяльність характеризують як живий процес, М. Чиксентміхайм – як діяльність, що має характер "поток", основу справжнього психічного розвитку. Г. Л. Тульчинський визначає її як характеристику вищого рівня орієнтації людини на самореалізацію. Необхідними умовами "поток" є баланс між вимогами діяльності й індивідуальними здібностями людини. "Потоку" немає, коли завдання не забезпечено відповідними навичками і внаслідок цього з'являється стан тривоги, а також коли особистісні можливості в даних умовах діяльності є не повністю використаними. І тільки діяльність характеру "поток" спонукає людину до повного виявлення своїх здібностей, до повної мобілізації себе. У відповідності з індивідуальними здібностями в актуальній діяльності людина здатна відчувати задоволення як від повноцінного продукту своєї активності, так і від розвитку себе, своїх здібностей, проявлених у процесі створення цього продукту на благо суспільства.

У професійному становленні актуалізується, стає провідною ідея діяльного розвитку покликання людини. У такому процесі виховання від сучасного вищого навчального закладу вимагається передбачати можливість сприяння детермінації становлення, яке б йшло від самого суб'єкта, що й робитиме можливим актуалізацію потенціалу людини, розвиток її покликання.

Покликання людини як особистості полягає у відповідному її ставленні до діяльності, у відчутті потреби діяння, в якому проявляються її здібності, схильність, знаходить вираження сутність особистості; оскільки все це опосередковується у продукті праці, цінність якої визначає суспільство.

У підходах до розгляду процесу становлення особистості важливим є розуміння самореалізації як процесу й результату духовного становлення особистості в розгортанні її суб'єктності (О. В. Киричук [7], Т. М. Титаренко [12]). Самореалізація дозволяє розглядати життя людини як процес світовідчуття, світосприйняття й діяльності на сьогоденні її шляху до мети. Мета тут має місце як спрямування, а не фаталістичне призначення, самоціль.

При самореалізації особистості, як відзначав К. Роджерс, має велике значення така інтегрована характеристика ставлення до себе, якою є довіра до власних внутрішніх спонукань та інтуїції, спроможності приймати рішення, що лежать на шляху до зростаючої впевненості в собі [10]. В при сприянні розвитку особистості військового професіонала треба виходити з мети діяльності особистості; розвивати професійні здібності особистості, обов'язково розглядаючи працю з її мотивами, цінностями життя, які поділяє особистість, морально-етичними основами поведінки особистості. Сумлінна праця заради Вітчизни є основою діяльнісного шляху становлення громадянськості особистості як суб'єкта побудови власного життя і життя своєї країни.

Розгляд проблеми становлення професійності особистості військовослужбовця не може обмежуватися діяльнісним підходом тому, що цей процес необхідно включає вивчення того шляху духовних пошуків людини, що втілюються від окремих учинків до постійного вчинення в житті. Вчинення – це той варіант життєдіяльності, про який писав М. М. Бахтін писав, що все життя в цілому може розглядатися як деякий суцільний вчинок (М. М. Бахтін [3]). Роль вчинку в опануванні і підтриманні позитивних традицій підкреслюється В. А. Роменцем [9] та іншими вітчизняними вченими [7]. Розвиток психології професійного становлення особистості майбутнього офіцера з ключовим використанням категорії вчинку вбачається нам перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б.Г.* Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека // Психология личности. Хрестоматия / Ред. Д.Я. Яргородский / Б.Г.Ананьев. – Самара: Бахрам, 1999. – Т. 2. – 544 с.
2. *Антоненко В.В.* Психологічні чинники становлення громадянських почуттів особистості // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2-х т. / М.Й. Боришевський. М.І. Алексєєва. В.В. Антоненко та ін. За заг. ред. М. Й. Боришевського. – К.: Вид-во Дніпро, 2001. – Т.2. – С.51- 66.
3. *Бахтин М.М.* К философии поступка // Философия и социология науки и техники // Ежегодник 1984-1985/ М.М.Бахтин. – М.: Наука. – 1986. – С. 80-160.
4. *Философский словарь* / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1987. – 588.
5. *Долінська Ю.Г.* Самоактуалізація особистості майбутнього психолога в процесі професійної підготовки: Автореф. Дис. ... канд. психол. наук. –К.: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2000 / Ю.Г.Долінська. – 19 с.
6. *Зеньковский В.* На пороге зрелости / В. Зеньковский. – М.: Воскресение, 1991. – 48 с.

7. Основи психології: [підручник] / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Вид-во Либідь, 1995. – 632 с.
8. Психология личности. Хрестоматия. Изд. 2-е, дополненное. – Самара: Бахра, 1999. – Т. 1. – 448 с.
9. *Роменець В.А.* Суб'єкт психічної активності як предмет історичної психології / В.А.Роменець // Психологія суб'єктної активності особистості. – К.: Інститут психології АПН України, 1993. – С. 81-86.
10. *Роджерс Н.* Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологи. – 1990. – № 1. – С. 164-168.
11. Теории личности в западноевропейской и американской психологии. Хрестоматия по психологии личности / Ред.состав Д.Я. Райгородский. –Самара: Бахра, 1996. – 480 с.
12. *Титаренко Т.М.* Життєвий світ особистості: структурно-генетичний підхід: Автореф. дис. ... до-ра. психол. наук / Т.М. Титаренко. – К., 1994. – 48 с.

Подано до редакції 01.10.12
